

Asia: VN/5137/2022-OM-229

Ehdotus uudeksi valmiuslaiksi; työryhmän mietintö

1 luku. Yleiset säännökset

1 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

Kiitämme lausuntomahdollisuudesta. Toteamme työryhmämietinnöstä seuraavaa:

Pidämme 1 luku 1 ja 2 §:issä terminologiaan ja soveltamisalaan ehdotettuja muutoksia hyvinä ja selkiyttävinä.

Vaikka se on ollut käytännössä melko selvää tähänkin saakka, pidämme tärkeänä, että 1 luku 2 §:ssä ehdotetaan nyt nimenomaisesti todettavaksi, että voimassa olevasta sääntelystä poiketen varautuminen käsittäisi varautumisen myös poikkeusoloja lievempiin, niin sanottuihin normaaliolojen häiriötilanteisiin. Normaaliolojen häiriö- ja poikkeustilanteisiin varautuminen on runko, jonka varassa poikkeusoloihin varautuminen pitkälti on. Sen vuoksi tämä on tärkeää nimenomaisesti todeta.

1 luku 3 §:n ehdotus valmiuslain ja puolustustilalain suhteesta on varmasti tarpeellinen, mutta se, että molempia sovellettaisiin samaan aikaan, voi aiheuttaa ristiriitoja. Säännöksen mukaan ristiriitatilanteessa puolustustilalain säännös tulisi sovellettavaksi. Tällaista tilannetta luonnollisesti tulisi kuitenkin pyrkiä välttämään ja kumoamaan samaan asiaan liittyvä valmiuslain säännökseen perustuva käyttöönottoasetus puolustustilalain 2 ja 3 lukujen säännöksiä koskevien asetusten antamisen yhteydessä.

Katsomme, että valmiuslain ajantasaisuutta tulisi jatkossa arvioida nykyistä säännöllisemmin. Tarkastelun on kuitenkin oltava huolellista, eikä yksittäisten, vastikään koettujen kriisien perusteella tule tehdä liian pitkälle meneviä ja pysyviä johtopäätöksiä.

2 luku. Varautumisvelvollisuus

Yleisen varautumisvelvollisuuden organisatorista soveltamisalaa (6 §:n 1 mom.) koskevat huomiot:

Kannatamme esityksen lähtökohtaa, että valmiuslain yleistä varautumisvelvollisuutta ei sovelleta yksityisten yritysten varautumiseen muilta kuin siltä osin, jos yrityksellä on julkisia hallintotehtäviä. Myös meidän mielestämme on tarkoituksenmukaista, että yksityisen sektorin kriittisten toimijoiden varautumista vahvistetaan ensisijaisesti toimialakohtaisen erityislainsäädännön, ja useampia toimialoja koskevan lainsäädännön osalta etenkin CER-direktiivin täytäntöönpanon, kautta. Ei pidä myöskään unohtaa vapaaehtoisen varautumisen ja varautumisyhteistyön merkitystä Suomessa esim. huoltovarmuusorganisaation kesken, sekä tämän pitkäaikaisen yhteistyön aikaansaamaa luottamusta, jota on vaalittava.

Yleisen varautumisvelvollisuuden aineellista sisältöä (6-8 §) koskevat huomiot:

Säännösehdotusten yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan, että luvun säännösten varautumisvelvollisuudet on tarkoitettu sovellettavaksi yhdessä sektorikohtaisten varautumisvelvollisuutta koskevien säännösten kanssa toisiaan täydentävinä. Tämä on ymmärrettävää, mutta mielestämme perusteluissa tulisi todeta myös, että jos joltain osin näiden välillä on ristiriitaa, sektorikohtainen varautumissäännös tulee erityislain luonteisena sovellettavaksi normaalien laintulkintasääntöjen mukaisesti.

6 §:n 3 momentin osalta s. 202 todetaan, että "varautumisvelvollisen olisi varmistettava pykälän 1 momentissa säädettyjen velvoitteiden asianmukainen toteutuminen myös hankkiessaan lakiin perustuvien tehtäviensä hoitamista tukevia palveluita yksityisiltä yhteisöiltä. Säännöksen tarkoituksena olisi saattaa näin myös ostopalvelutilanteet varautumisvelvollisuuden piiriin". Väärinkäsitysten välttämiseksi ja käytännön yhdenmukaistamiseksi ehdotamme, että perusteluihin lisätään maininta siitä, että sopimuksissa ei olisi riittävää epätarkasti viitata valmiuslain varautumisvelvollisuuteen, vaan nimenomaisesti kertoa, mitä varautumisvelvollisuus käytännössä ja riittävän yksityiskohtaisesti sopimuskumppanilta edellyttää. Tämä johtuu siitä, että palvelujen ulkoistami-sella ei voi välttää varautumisvelvollisuutta ja näin ollen sen määrittelyn, mikä katsotaan riittäväksi varautumiseksi, tulee näissäkin tilanteissa jäädä ulkoistajan määriteltäväksi. Tämä on tärkeää myös siitä syystä, että sopimusvelvoitteilla on hintavaikutus ja vain määrittelemällä velvoite riittävän tarkasti, sille voidaan määritellä molempien osapuolten kannalta oikeudenmukainen markkinahinta. Näissä asioissa on ollut julkisten toimijoiden ulkoistus- ja palvelusopimuksissa merkittävästi kehitettävää, joskin tilanne on nyttemmin parantunut.

Pidämme kannatettavana, että varautumisvelvollisten tahojen on myös laadittava tarvittavat varautumissuunnitelmat, suunniteltava viestintä ja tunnistettava keskeiset tahot yhteydenpidolle sekä harjoiteltava toimintaa suunnitelmien mukaisissa tilanteissa. Niiltä osin kuin suunnitelmat koskevat suoraan tai epäsuoraan elinkeinoelämää, tulee elinkeinoelämän myös saada mahdollisuus osallistua harjoitteluun soveltuvin osin, jotta varmistetaan siitä, että yhteistoimintaa voidaan myös käytännössä toteuttaa. Tämä on syytä nimenomaisesti todeta.

Tilannekuvan osalta on tärkeää huomioida, että ministeriöiden ja valtioneuvoston kanslian lisäksi myös yritykset ja kansalaiset tarvitsevat tilannekuvaa, jotta voivat toimia mahdollisimman tehokkaasti poikkeavissa tilanteissa. Ehdotamme lisättäväksi, että tilannekuvaa on myös jaettava elinkeinoelämän käyttöön. Keskeisin jakelukanava ja kohderyhmä on huoltovarmuusorganisaatio ja sen toiminnassa mukana olevat huoltovarmuuskriittiset yritykset.

Kokonaisturvallisuuden mallin mukaisesti myös järjestöillä on keskeinen rooli yhteiskunnan toiminnassa häiriötilanteissa. Pidämmekin tärkeänä, että myös järjestöjen rooli huomioidaan varautumisvelvollisten tehdessä omaa varautumistaan nykyistä paremmin, ja tunnistetaan järjestöjen olevan tehokas tapa saada lisää ihmisiä tuottamaan kriittisiä palveluita häiriöiden aikana. Kansalaisyhteiskunta on merkittävä voimavara sekä palveluntuotannon että ihmisten oman jaksamisen näkökulmasta, ja myös sen toiminnan tulee olla ennakkoon suunniteltua.

Muut 2 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

-

3. luku Poikkeusoloista ja lisätoimivaltuuksien käyttöönotosta päättäminen

Poikkeusolojen edellytyksiä (11 §, vrt. nyk. poikkeusolojen määritelmä) koskevat huomiot:

Pidämme 3 luvun ehdotettuja säännöksiä pääasiassa kannatettavina. Esitämme vain joihinkin niistä jäljempänä muutoksia.

On tärkeää, että päätöksentekijöiden, tässä tapauksessa erityisesti valtioneuvoston ja tasavallan presidentin roolit ja keskinäisen yhteistoiminnan ja päätöksenteon tavat on kuvattu selkeästi.

On myös erittäin tärkeää, että laissa on kuvattu tarkasti se, että päätös poikkeusolojen toteamisesta edellyttää tiettyjen aineellisten perusteiden täytymisen lisäksi sitä, että voidaan osoittaa tarkkaan määritelty välttämätön tarve lisätoimivaltuuksille, joilla käyttöönoton jälkeen on välittömiä oikeusvaikutuksia. Kuten muistiossa on selkeästi todettu, kyseessä ei ole kaksivaiheinen prosessi, vaan molemmat edellytetyt vaatimukset sisältyvät samaan päätökseen ja edellyttävät aina toistensa olemassaoloa.

Mitä tulee 11 §:ään, ehdotamme sen 5) -kohdan g)-alakohtaa muutettavaksi seuraavan sisältöiseksi:

”edellä a–f alakohdassa lueteltuja toimintoja ylläpitävien tieto- ja viestintätekniisten palvelujen tai tietojärjestelmien toimivuuteen kohdistuvaa toimintaa, tapahtumaa taikka näiden yhteisvaikutusta, joka välittömästi uhkaa tai jonka seurauksena yhteiskunnan toimivuudelle välttämättömät toiminnot olennaisesti ja laajamittaisesti estyvät tai lamaantuvat tai joka muulla näihin vakavuudeltaan

rinnastuvalla tavalla erityisen vakavasti ja olennaisesti vaa-rantaa yhteiskunnan toimintakykyä tai väestön elinmahdollisuuksia.”

Olennaista alakohdassa on sanojen ”välittömästi uhkaa” paikka. Kyberturvallisuushkien osalta uhkatilanne voi olla, ja usein onkin, käsillä toistuvasti ja jatkuvasti. Kysymys ei ole siis niinkään siitä, että tällaisen uhan muodostuminen olisi ”poikkeuksellista”, vaan pikemminkin siitä, että jokin toimija päättää pyrkiä aiheuttamaan olennaisen ja laajamittaisen toimintahäiriön. Suomessa todetaan vakavia kyberturvallisuuspoikkeamia 100–200 vuosittain. Näihin johtavia tunnettuja ohjelmistohaavoittuvuuksia on tunnistettu reilusti yli 200 000 ja mm. näitä ohjelmistovirheitä hyväksikäyttäviä vahingollisia ohjelmistoja on olemassa miljoonia. ”Välitön uhka” -termin sijoittaminen säännökseen luonnoksessa ehdotettuun kohtaan pudottaisi ainakin potentiaalisesti sovelta-miskynnyksen alemmaksi kuin on perusteltua, ja näin valmiuslain toimivaltuuksia voisi pyrkiä soveltamaan liian matalalla kynnyksellä. Tilanne olisi selvästi lakiehdotuksen omien tavoitteiden vastainen mm. 5 luvun lisätoimivaltuuksien viimesijaisuuden sekä välttämättömyys- ja tarkoitussidonnaisuus-, oikeasuhtaisuus- ja välittömyysperiaatteiden sekä perusoikeussuojan näkökulmista. Mielestämme kohdan sanajärjestyksen muuttaminen selkiyttäisi asiaa ja ehkäisisi väärintulkinnan mahdollisuutta.

Poikkeusolojen alkamista ja päättymistä koskevaa päätöksentekoa (12 ja 21 §) koskevat huomiot:

Pidämme luvun 12 §:n 2 momentista perusteluissa s. 223 todettua sekavana ja ristiriitaisena. Siinä todetaan: ” Pykälän 2 momentissa tarkoitettussa lisätoimivaltuuksien välttämättömyyttä koskevassa arvioissa olisi lähtökohtaisesti kyse vain sen seikan arvioinnista, voidaanko normaaliolojen lainsäädäntöön perustuvia toimenpiteitä pitää tilanteen hallitsemiseksi riittävinä vai edellyttääkö tilanteen hallinta yhden tai useamman valmiuslain lisätoimivaltuuden välitöntä käyttöönottoa. Kyse olisi luonteeltaan yleisestä arviosta, eikä poikkeusolojen toteamista koskevassa päätöksessä siten olisi tarpeen vielä yksilöidä niitä lisätoimivaltuuksia, joiden soveltamisen välttämättömyyteen arviointi perustuu. Päätöksen perusteluissa välttämättömiksi arvioidut lisätoimivaltuudet olisi kuitenkin lähtökohtaisesti suotavaa tuoda esiin. Tältäkään osin kyse ei kuitenkaan olisi välttämättä tyhjentävästä tai valtioneuvostoa kyseisten poikkeusolojen aikana sitovasta arviosta. Poikkeusolojen olosuhteet voivat muuttua nopeasti ja myös lisätoimivaltuuksien välttämättömyyttä koskeva arviointi voisi siksi tilannekuvan kehittyessä muuttua.”

Mielestämme aiemmin todettu siitä, että kyseessä ei ole kaksivaiheinen prosessi nimenomaan edellyttää, että on tehtävä arvio, miltä osin lisätoimivaltuuksia tarvitaan ja tämä on myös riittävän tarkasti päätöksessä todettava. Se, että ensin todetaan, ettei päätöksessä olisi tarpeen yksilöidä välttämättömyyden arvioinnin perusteena olevia lisätoimivaltuuksia, mutta että päätöksen perusteluissa ne olisi kuitenkin lähtökohtaisesti suotavaa tuoda esiin jättää lopputuloksen epäselväksi. Mielestämme ne tulisi ehdottomasti mainita. Kaikki poikkeusoloperusteet on linkitetty tiettyihin lisätoimivaltuuksiin ja jälkimmäisten tarpeen välttämättömyyden osoittaminen päätöksentekohetkellä nimenomaan edellyttää sen toteamista ja perustelemista, että tiettyjä, todettavaan poikkeusoloperusteeseen linkitettyjä lisätoimivaltuuksia tarvitaan. Se, että tilanne voi sen jälkeen nopeasti kehittyä ja välttämättömyyttä koskeva arviointi voi muuttua on tästä erillinen asia. Siksi on selvää, kuten yllä lainatussa kohdassa on todettukin, ettei kyse välttämättä olisi tyhjentävästä tai valtioneuvostoa kyseisten poikkeusolojen aikana sitovasta arviosta.

Päätöksentekoprosessin osalta on myönteistä, että poikkeusolojen päättymisestä ja seurannasta säädetään lain tasolla. Lakiin olisi kuitenkin perusteltua lisätä vaatimus arvioida poikkeusolojen aikana poikkeusoloista poistumisen vaikutuksia ja laatia suunnitelma hallitusta siirtymästä takaisin normaalioloihin. Se on myös yhteiskunnan palautumisen kannalta tärkeää suunnitella hyvin. Emme pidä tältä osin riittävänä 21 §:n osalta ehdotettua. Sen lisäksi, mitä poikkeusolojen päättymisen prosessista ja toimista on säädetty, tulisi lisäksi ottaa kantaa, mitä normaalioloihin palaaminen muilta osin edellyttää. Tilanne ei varmasti pitkäkestoisen ja ehkä monialaisen kriisin jälkeen palaudu automaattisesti vain sillä, että käyttöönottoasetukset kumotaan ja poikkeusolot tode-taan päättyneiksi.

Lisätoimivaltuuksien käyttöönottonenettelyä (13-20 §) koskevat huomiot:

Kannatamme 3 luvun 14 §:ään ehdotettuja muutoksia. On esim. kannatettavaa, että säännöksen 2 momentin 2 kohdan mukaan käyttöönottoasetuksessa tulisi uutena mainita se poikkeusoloperuste (tai perusteen alakohta), jonka nojalla lisätoimivaltuudet otettaisiin käyttöön. Tämä on lain systematiikan kannalta mielestämme välttämätöntäkin, koska jokainen poikkeusoloperuste on linkitetty tiettyihin lisätoimivaltuuksiin. Si-vulla 226 todetaan: "Käyttöönottoasetuksella ei tulisi ottaa käyttöön sellaisia lisätoimivaltuuksia, joita ei poikkeusolojen hallinnan kannalta katsota välttämättömiksi ja oikeasuhtaisiksi." Mielestämme kohta tulee kirjoittaa ehdottomaan sävyyn, ei konditionaalissa; kyse ei ole suosituksesta, vaan ehdottomasta vaatimuksesta. Lisätoimivaltuudet ovat tyypillisesti ristiriidassa jonkin tahon normaaliolojen perusoikeuksien kanssa, joten tässä on oltava erittäin tarkka.

Valtioneuvoston erityisiä seurantavelvollisuuksia (22 ja 23 §) koskevat huomiot:

Pidämme kannatettavana, että valmiuslain soveltamisen vaikutuksia elinkeinoelämälle ja kansalaisille tulee arvioida jatkuvasti poikkeusolojen aikana ja niiden jälkeen, ja että tarvittaessa ryhdytään toimenpiteisiin, joilla lain vaikutuksia pyritään lieventämään ja hyvittämään. Viittaamme tältä osin myös 20 luvun korvaussäännösten osalta ehdotettuun ja painotamme, että jos pidetään mahdollisena, ettei täyttä korvausta toimenpiteiden aiheuttamista taloudellisista menetyksistä voida taata, sitä tärkeämpää on kiinnittää kaikessa huomiota kaikkiin muihin keinoihin lieventää ja hyvittää näitä vaikutuksia.

Uudistuksessa on myös välttämätöntä varmistaa valmiuslain ja sitovan EU-sääntelyn välinen yhteensopivuus. Laissa tulisi antaa yleisesti ja tarvittaessa myös toimialoittain / asiakokonaisuuksittain selkeä tulkinta siitä, millä tavoin kansallinen poikkeuslaki suhtautuu sitovaan EU-sääntelyyn. Esimerkiksi finanssialaa koskevan 16 luvun osalta erityisesti 109 §:n osalta EKP:n toimintakykyisyyden toteaminen jää epäselväksi. Jatkovalmistelussa tulisi myös selkeyttää, miten 121 §:n kaltaiset ehdotetut kansalliset ohjausvaltuudet suhteutuvat sitoviin EU-velvoitteisiin. Muitakin vastaavia esimerkkejä eri aloilta löytynee.

4 luku. Poikkeusolojen hallinnan ohjaus ja hallinnon erityisjärjestelyt

4 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

Ohjauksessa on keskeistä varmistaa muun ohessa se, että samanlaisten riskien hallitsemiseksi käytetyt keinot johtavat mahdollisimman tasapuoliseen lopputulokseen eri toimijoiden kohtelussa. Koronapandemiassa esimerkiksi oli haasteellista se, että eri viranomaiset olivat toimivaltaisista asettamaan rajoituksia toimintoihin, joihin liittyvät riskit olivat kuitenkin perustellusti melko samanlaisia toimintojen välisessä vertailussa. Valtioneuvosto asetti ja piti voimassa ravintolatoimintaan liittyviä rajoituksia samalla kun aluehallintovirastot asettivat rajoituksia esimerkiksi kylpylöiden yms. toiminnalle. Tämä johti mm. tilanteeseen, jossa kylpylöiden toimintaa ei enää rajoitettu, mutta ravintolarajoituksia jatkettiin. Kuitenkin voidaan perustellusti sanoa, että näiden erilaisten toimintaympäristöjen riskit käyttäjilleen olivat suunnilleen samantasoisia ja näin näiden kahden elinkeinotoiminnan kohtelunkin rajoitteiden kohdentamisen ja voimassa pitämisen osalta olisi pitänyt olla. Kyse ei ollut mielestämme siitä, että eri viranomaisten toimivaltuuksiin sinällään olisi ollut tarpeen puuttua. Ennemmin tulisi varmistaa, että kaikilla toimijoilla on samanlainen tilannekuva ja riskikuva asiasta, jonka pohjalta päätöksiä toimivallan käytöstä tehdään ja ohjauksella varmistetaan riskin tai uhkatilanteen yhdenmukainen tulkinta ja vaikutus ohjaustarpeisiin. Tämänkaltaiset tilanteet on pystyttävä jatkossa välttämään myös poikkeusoloissa, joista ei koronapandemian tuossa vaiheessa toki enää ollut kyse. Käytännössä tämä on varmistettava valtakunnallisen ohjauksen tasolla. Ehdotuksessa asia kohdentuu näin erityisesti ehdotettuun 24 §:ään.

Poikkeusolojen valtakunnallisen ohjauksen kohdistuessa yritysten toimintaan on myös määriteltävä, minkälaisella rakenteella saadaan riittävä toimiala-asiantuntemus päätöksenteon pohjaksi. Pidämme välttämättömänä, että rakenteessa / päätöksentekoa tukevassa prosessissa on kattava edustus huoltovarmuusverkostosta ja poolitoiminnasta.

5 luku. Lisätoimivaltuuksien käyttöperiaatteet ja soveltamista koskevat yleiset säännökset

5 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

Kannatamme käyttöperiaatteista todettua. On tärkeää tehdä selväksi se, että myös säännösten käytön ja soveltamisen on täytettävä säännönmukaisten toimivaltuuksien ensisijaisuuden (29 §), välttämättömyyden ja tarkoitussidonnaisuuden (30 §) ja oikeasuhtaisuuden (31 §) vaatimukset.

Pidämme tärkeänä ja kannatettavana 31 §:ään ehdotettua kirjausta, jonka mukaan elinkeinonharjoittajalle voidaan asettaa vain sellaisia velvoitteita, joita se pystyy kohtuudella noudattamaan. Otamme tähän jäljempänä mm. 132 §:ää koskien kantaa, mutta yleisesti kyse on siitä, että monilla toimialoilla on varsin rajallista, kuinka paljon yritykset kykenevät normaalioloissa kehittämään sellaisia kyvykkyyksiä ja resursseja, joista asiakkaat eivät normaalioloissa ole valmiita maksamaan ja joita tarvittaisiin vain poikkeusoloissa, huomioiden myös sen, että käytettävät resurssit poikkeusoloissa voivat usein olla myös vähäisemmät kuin normaalioloissa. Sen vuoksi on erittäin tärkeää, että tämä huomioidaan asetettaessa yrityksille velvoitteita poikkeusoloissa; kohtuuttomia ei niiltäkään voida edellyttää.

6 luku. Hallinnon järjestäminen ja valtion taloudenhoito

6 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

34 §:

Ehdotetun säännöksen 1 momentin 1 kohdan mukaan: "valtiovarainministeriö voisi poikkeusoloissa päätöksellään velvoittaa viranomaisen lukuun toimivan yksityisen tieto- ja viestintätekniisten palvelujen tarjoajan asettamaan etusijalle viranomaisen tietovarantojen ylläpitämiseksi ja tietojen saatavuuden, eheyden ja luottamuksellisuuden varmistamiseksi välttämättömien tieto- ja viestintätekniisten palvelujen tuottaminen." Vastaavaa säännöstä ehdotetaan myös säännöksen 1 momentin toiseen kohtaan koskien valtion yhteisten palvelujen tuottajan kanssa sopimussuhteessa olevia yksityisen tieto- ja viestintätekniisten palvelujen tarjoajia. Näiden ja vastaavien säännösten osalta tulee jatkovalmistelussa varmistaa, että yksityisellä palveluntarjoajalla ei ole vastuuta vahingoista muille asiakkailleen, joita tällainen priorisointivaatimus mahdollisesti aiheuttaa ja että tämä todetaan selkeästi kaikkia asiaan liittyviä säännöksiä koskien.

7 luku. Työvoiman saatavuuden turvaaminen

7 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

Palvelussuhteen ehtoja koskevien poikkeusten soveltamisen edellytykset ovat varsin epätasällisia ja tulkinnanvaraisia. Poikkeuksia voidaan ensinnäkin soveltaa "vain siltä osin, kun tehtävien hoitamista ei voida järjestää muilla keinoin". Tehtävien hoitaminen muilla keinoin voi olla usein teoriassa mahdollista, mutta käytännössä erittäin kallista tai hankalaa. Sen vuoksi tämä kohta tulisi muotoilla samalla tavoin kuin työriitojen sovittelusta ja eräiden työtaistelutoimenpiteiden edellytyksistä annetun lain (420/1962) ns. suojelutyötä koskeva 8 d §, jonka mukaan työtaistelu on kielletty, jos työnantaja ei voi välttää tiettyjä laissa säädettyjä seurauksia työnantajan kohtuudella käytettävissä olevilla keinoilla.

Poikkeamisen edellytyksenä on myös, että poikkeuksilla ei "saa vaarantaa työntekijän turvallisuutta ja terveyttä työssä". Tätä kohtaa on syytä selkeyttää, koska eräissä lakiesityksen tarkoittamissa poikkeustilanteissa, kuten jos kyse on "hyvin laajalle levinneestä ja ihmisten henkeä ja terveyttä erityisen vakavasti vaarantavasta tartuntataudista" on luonnollisesti selvää, että esimerkiksi terveydenhuollossa toimivien työntekijöiden terveys tulee väistämättä vaarantumaan. Perusteluissa on tämän vuoksi tarpeen täsmentää, että edellä mainitulla rajauksella tarkoitetaan nimenomaan poikkeuksien käyttämisestä aiheutuvaa uutta vaaraa työntekijöiden turvallisuudelle ja terveydelle eikä työtehtävään joka tapauksessa liittyviä vaaratekijöitä.

Kiinnitämme huomiota myös siihen, että velvollisuus huolehtia siitä, että työntekijän työaika ei ole kohtuuton ja että työntekijälle varataan riittävä lepoaika, on erittäin tulkinnanvarainen. Kuten lakiesityksen perusteluissa sinänsä ymmärrettävästi todetaan, arvioon vaikuttaa poikkeustilanteen vakavuus ja kesto. Olisi toivottavaa selkeyden ja työsuhteen osapuolten oikeusturvan vuoksi, että käyttöönotto- tai soveltamisasetuksessa määriteltäisiin aina mahdollisuuksien mukaan tarkemmin, mitä kohtuuttomuudella ja riittävyydellä kulloinkin käsillä olevassa tilanteessa tarkoitetaan.

Lakiesityksen mukaan poikkeuksia sovellettaisiin 40 §:ssä mainittujen lakien lisäksi myös vastaaviin työsopimusten sekä työ- ja virkaehtosopimusten määräyksiin. Pidämme tätä laajennusta kannatettavana ja välttämättömänä, koska kyseisissä laeissa säädetyistä työehdoista on sovittu laajasti työsopimuksissa ja työehto- ja virkaehtosopimuksissa. Laajennus pitäisi kuitenkin ulottaa koskemaan myös 43 §:ssä säädettävää irtisanomisajan pidentämistä.

Pidämme lakiehdotuksen 41 §:n luetteloa poikkeuksista pääosin hyvänä ja perusteltuna. Luetteloon tulisi kuitenkin lisätä muiden kuin vuosilomalaisissa säädettyjen vapaiden keskeyttäminen sekä työtaisteluoikeuden rajoittaminen poikkeusolojen aikana. Ilman työtaisteluoikeuden rajoittamista koskevaa lisäystä työnantajan toiminta olisi mahdollista pysäyttää laillisesti kokonaan myös poikkeusoloissa.

Pidämme poikkeusten soveltamiseen oikeutettujen tahojen luetteloa liian suppeana tai vähintäänkin tulkinnanvaraisena. Yksityinen sektori huolehtii huomattavasta osasta lakiesityksen 11 §:n 1 momentin 5 kohdassa mainittuja yhteiskunnan toimivuuden kannalta välttämättömiä toimintoja. Suurinta osaa näistä toimialoista tai niillä toimivista yhtiöistä ei ole mainittu 41 §:n 2 momentissa.

Kyseisen säännöksen 17) kohdassa on kylläkin säädetty poikkeaminen mahdolliseksi ”muussa yhtiössä, jos se on välttämätöntä tämän lain toimivaltuuksien täytäntöönpanosta johtuvien velvoitteiden täyttämiseksi”. Kohdan sanamuoto ja sen perustelut viittaavat kuitenkin vain tilanteisiin, joissa on kyse tiettyjen lakiehdotuksessa säädettyjen erityisten velvoitteiden täyttämisestä. Poikkeusoloissa voi näiden tilanteiden lisäksi olla tarve 41 §:n 1 momentin mukaisten poikkeusten käyttämiseen myös työnantajan normaaliin toimintaan kuuluvan yhteiskunnan toimivuuden kannalta välttämättömän toiminnan jatkamiseksi. Tarve voi johtua esimerkiksi siitä, että – kuten työryhmän mietinnön s. 256 todetaan - osa normaaliolojen henkilöstöstä ei tilapäisesti ole työnantajan käytettävissä. Työnantajalle on myös voinut tulla hoidettavaksi sellaisia lisävelvoitteita, joista ei suoranaisesti säädetä lakiesityksessä.

Kaiken kaikkiaan katsomme, että lakiesityksen 41 §:ssä säädetyt poikkeukset tulisi säätää sekä niiden piiriin kuuluvien palvelussuhteen ehtojen että niihin oikeutettujen tahojen osalta niin laajoiksi, että ne kattavat kaikki mahdollisesti esiin tulevat tarpeet eri poikkeusoloissa. Koska poikkeamisten laajuus määritellään joka tapauksessa aina tarkemmin käyttöönotto- ja soveltamisasetuksissa sen perusteella, minkä tyyppisestä poikkeustilanteesta on kyse, poikkeusten perusteettomaan käyttämiseen liittyvää vaaraa ei ole.

8 luku. Työvelvollisuus

8 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

Pidämme työvelvollisuutta koskevia esityksiä yleisesti ottaen kannatettavina. Toteamme kuitenkin, että jos työvelvolliseksi määrätään henkilöitä, jotka ovat työelämässä, työvelvolliseksi määrääminen voi aiheuttaa merkittäviä haittavaikutuksia sille työnantajalle, jonka palveluksessa työvelvollinen on

ollut. Tämän vuoksi työvelvollisiksi tulisi ensisijaisesti määrätä henkilöitä, jotka eivät ole työelämässä.

9 luku. Sotilaallisen puolustusvalmiuden turvaaminen

9 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

50 § ja 60 §:

Tuemme näiden säännösehdotusten osalta valtiovarainministeriön eriävää mielipidettä ja lausumaa. Lakiehdotus jättää liian epäselväksi mm. sen, mitä velvollisuudella suorittaa palveluita tai luovuttaa käyttöoikeus tietojärjestelmään tarkoitetaan.

Näemme lisäksi, että valmiuslaissa tulisi huomioida Puolustusvoimien strategisten kumppanien juridinen asema olennaisena osana Puolustusvoimien logistiikkajärjestelmää uudessa tilanteessa, jossa Suomi on Naton jäsen ja siten varmistaa strategisten kumppanien resurssien ja suorituskyvyn jatkuvuus sekä lisätarpeet myös poikkeusoloissa ja liittokunnan tukemisessa. Lakiehdotuksen luvuissa 9–10 on useita pykäläiä, jotka voivat muuten haitata kriittisen teollisuuden logistiikkaa tai toimintaa eri alueilla (esim. § 61, 62, 63 ja 66).

Valmiuslaissa tulisi huomioida myös poikkeusolojen suorituskyvyn varmistamiseen liittyvän kansallisen PK-teollisuuden tukimahdollisuudet siten, että turvataan niiden toimintaedellytykset ja jatkuvuus myös poikkeusoloissa.

Esitämme, että 61 §:ssa mainittujen kiinteistöjen osalta huomioidaan myös mm. elintarviketuotannon ja jakelun sekä muiden kriittisten toimintojen jatkuvuuden tarpeet. Tällaiset kiinteistöt tulee rauhoittaa niiden ensisijaiseen käyttöön.

Huomautamme tässä yhteydessä, että Suomessa on vuoden 2010 aluehallintouudistuksesta lähtien ollut ratkaisematta, miten rauhan aikana huolehditaan tilavarauksista ajoneuvo- ja henkilövarausten tapaan. Suomessa oli aiemmin järjestelmä, jossa kriittiset toimijat säännöllisesti päivittivät omat tilatarpeensa ja näin jo normaaliaikana ratkaistiin mahdolliset kilpailevien tarpeiden ristiriidat. On välttämätöntä, että järjestelmä palautetaan uudelleen käyttöön. Ei ole kenenkään etu, että esim. Puolustusvoimat tekee normaaliaikoina suunnitelmia myös kriittisten toimijoiden toiminnalle tarpeellisten kiinteistöjen käytöstä sodan ajan tarpeisiin, mutta kriittisillä toimijoilla itsellään ei ole suunnitelmista tietoa ja on riski, että asia tulisi ilmi vasta valmiutta kohotettaessa ja näin vaarantaisi joko sotilaallisen toiminnan tai kriittisten toimijan toiminnan vaarantaen yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen jatkuvuuden.

Esitämme, että 62 §:ssä mainittujen liikkumis- ja oleskelurajoitusten osalta pyritään huomioimaan myös laaja elintarvikelogistiikka sekä muut kriittiset toiminnot, joiden on toimittava keskeytyksettä.

Kiinnitämme oikeusministeriön huomiota siihen, että toimituksellisen lähdesuojan turvaaminen tulisi ottaa ehdotuksen 147 §:n lisäksi huomioon myös 9 luvussa. Tämä johtuu siitä, että toimituksellinen lähdesuoja on voimassa myös poikkeusoloissa. Lähdesuojan alaista tietoa voi siirtyä viranomaisille esimerkiksi ehdotuksen 58 §:n (Tavaroiden luovutusvelvollisuus, ml. "tietotekniset laitteet") ja 60 §:n (Ohjelmiston tai tietojärjestelmän käyttöoikeuden luovutusvelvollisuus) kuvaamissa tilanteissa. Viittaamme jäljempänä 147 §:n kohdalla annettuihin perusteluihin.

10 luku. Liikkumisen ja oleskelun rajoittaminen sekä väestön siirtäminen

10 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

65 §:

Viittaamme parhaillaan jatkovalmistelussa olevan, rajavartiolaitoksen varautumistoimivaltuuksia koskevan hallituksen esitysluonnoksen (lausuntopyynnön diaarinumero: VN/32242/2024) lausuntokierroksella saamaan kritiikkiin, joka koski mm. sitä, että osin määritelmien avoimuuden vuoksi rajavartiolaitoksen alueellisen toimivallan nähtiin laajentuvan ja tulevan osittain muiden turvallisuusviranomaisten, erityisesti tullin ja poliisin toimialueelle. Eräs kritiikkiä saaneista määritelmistä oli "rajan läheisyys". Nyt po. ehdotuksessa käytetään samoja termejä; ehdotuksen mukaan säännös olisi sovellettavissa "valtakunnanrajan läheisyydessä, rajanylityspaikan välittömässä läheisyydessä ja Suomen aluevesiin kuuluvalla merialueella". On tärkeää, että määritelmillä varmistetaan se, ettei ristiriitaa eri viranomaisten välisten toimivaltuuksien välillä jää myöskään poikkeusoloissa.

11 luku. Otto-oikeudet ja palvelujen suorittamisvelvollisuus

11 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

Kiinnitämme oikeusministeriön huomiota siihen, että toimituksellisen lähdesuojan turvaaminen tulisi ottaa ehdotuksen 147 §:n lisäksi huomioon myös 11 luvussa. Lähdesuojan alaista voi siirtyä viranomaisten haltuun tai hallintaan 74 §:n (Väestönsuojeluun tarvittavien maa-alueiden ja huoneistojen luovutusvelvollisuus) kuvaamassa tilanteessa. Viittaamme jäljempänä 147 §:n kohdalla annettuihin perusteluihin.

12 luku. Väestön välttämättömän toimeentulon turvaaminen ja sosiaaliturvan muutokset

12 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

Lakiesityksessä perustellaan etuuksiin puuttumista väestön toimeentulolla ja valtion maksuvalmiudella. Kiinnitämme huomiota siihen, että osassa etuuksia maksajina toimivat kuitenkin yksityiset vakuutuslaitokset, kuten eläke- tai vahinkovakuutusyhtiöt. Näiden tahojen maksamien etuuksien leikkaaminen tai maksatuksen viivästyttäminen itse asiassa heikentää valtion maksuvalmiutta, koska niistä maksettaisiin vähemmän veroja. Tämä edellyttää mielestämme vähintäänkin lakiehdotuksen sanamuotojen tarkentamista sekä säännöstekstissä että perusteluissa.

87 §:

Maksujärjestelmät ja tietoliikenneyhteydet tulee käsitellä kriittisenä infrastruktuurina, jonka toimintavarmuus turvataan ensisijaisesti.

Pidämme välttämättömänä, että menettelyt suunnitellaan etukäteen ja varmistetaan, että ne ovat yhteensopivia kauppohen maksamiseen liittyvien prosessien kanssa. Vain näin varmistetaan, että kansalainen saa tarvitsemansa hyödykkeet.

13 luku. Välttämättömien hyödykkeiden ja palvelujen saatavuuden turvaaminen

13 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

88 § – 89 §:

Katsomme, että säännösten tarkoittamien lisävaltuuksien käyttöönotto edellyttää merkittävää tietämystä markkinoiden dynamiikasta, arvoketjuista ja ostolupaprosessien onnistumisesta. Ostolupakäytäntöjen suunnittelu ja harjoittelu nykyisen valmiuslain voimassaoloaikana on osoittautunut erittäin vaikeaksi, jopa niin vaikeaksi, etteivät vastuuviranomaiset ole halunneet niiden toteuttamiseen ryhtyä. Näin niiden onnistumista ei ole myöskään voitu osoittaa.

Mikäli nämä säännökset halutaan säilyttää, tulisi viranomaiset myös velvoittaa tekemään tarvittavat varautumissuunnitelmat, seuraamaan niiden edistymistä ja harjoittelemaan niitä elinkeinoelämän kanssa, jotta niiden toimivuus voidaan riittävällä varmuudella osoittaa. Säännöksen käyttöönoton seurausten voidaan arvioida olevan sitä hallitsemattomampia mitä suurempana yllätyksenä ne markkinatoimijoille tulevat ja mitä suuremmalla kiireellä ne mahdollisen kriisin hetkellä valmistellaan ja toimeenpannaan.

Ostolupaprosessin tulee myös olla tasapuolinen niin, että sekä elinkeinoelämän toimivuuden että välttämättömän viranomaistoiminnan tarpeet tulevat huomioituksi. Ostoluvan sisällön tulisi olla riittävän joustava ja yleisellä tasolla kuvattu; se voitaisiin esimerkiksi myöntää kirjauksella ”ihmisille valmistettua ruokaa kotimarkkinalle”, jolloin markkinalla säilyisi tarvittava jousto ja selkeys.

Vaihtoehtoisesti ostolupia voitaisiin keskittää, esimerkiksi ennalta määritellyille kriittisille toimijoille, jolloin resursseja voitaisiin kohdentaa. Erityisesti tilanteissa, joissa usean resurssin saatavuus on rajoittunut, ja niitä säännellään, on tarkoituksenmukaista huolehtia siitä, että resursseja osataan koordinoitusti kohdentaa samoille, keskeisiksi todetuille toimijoille.

88 §:n osalta tulisi varmistaa, että se kattaa myös kaikkien yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen kannalta kriittisten yritysten tarpeet, esimerkiksi energia-alan yritykset kuuluvat mainittuun

yhteiskunnan kannalta välttämättömän toiminnan tuottaviin tahoihin ja niiden tulee siten olla oikeutettuja välttämättä tarvitsemiensa hyödykkeiden ostolupiin.

Päivittäistavarakaupan valikoima sisältää yhteiskunnan toimivuuden tai puolustusvalmiuden turvaamiseksi välttämättömiä hyödykkeitä. Pidämme tärkeänä, että nämä tunnistetaan ennakkoon ja toimintaa suunnitellaan sekä harjoitellaan yhteistoiminnassa yritysten kanssa. Viranomaisten tarpeet ymmärtämällä ja ennakkosuunnittelulla on mahdollista varmemmin toteuttaa päivittäistavarakaupan pääasiallinen toiminta väestön välttämättömät hyödyketarpeet turvaten.

Sama koskee 89 §:ää; siinä mainitun asetuksella tarkemmin säädettävän rajoituksen tai kiellon alan tulee kattaa kaikki em. kriittisten yritysten tarpeet, esim. kohdassa 7) kattaa laajemmin energia-ala. Pidämme välttämättömänä esimerkiksi kyseisen kohdan 7) laajentamista muotoon: ”energiantuotannon, varastoinnin, siirron ja jakelun raaka- tai polttoaineita tai muita välttämättömiä materiaaleja ja hyödykkeitä”, sekä vastaavalla tavalla myös muut kriittiset alat.

Ostolupakäytäntöjen suunnittelun ja harjoittelun osalta on hyvä tiedostaa, että päivittäistavarakaupoilla on omien merkkien osalta sopimusvalmistajia. Näin ollen myös päivittäistavarakauppojen pitää olla yhteisessä suunnittelussa mukana.

90 §:

Katsomme, että rajoitusten ja kiintiöiden tulisi mahdollisimman pitkään olla elinkeinonharjoittajien itsensä säänneltävissä, jotta mahdollisesti muuttuva tilanne, alueelliset erot tai äkilliset muutokset kuluttajien käyttäytymisessä voitaisiin riittävän joustavasti huomioida.

On huomioitava, että elinkeinonharjoittajan mahdollisuudet rajoittaa hyödykkeiden luovuttamista (per asiakas tai myyntitapahtuma) on haasteellista toteuttaa ja rajoituksia on mahdollista kiertää. Kaupoilla ei myöskään ole näkymää toistensa toimintaan (mm. kilpailulainsäädännön takia), eikä yhteistä järjestelmää ole rajoitusten hallitsemiseksi. Lisäksi joudutaan huomioimaan tietosuojaan liittyvät tekijät esim. mahdollisia asiakasrekistereitä käytettäessä. On myös tiedostettava, että rajoitukset voivat aiheuttaa vaikean hamstrausilmiön ja turvallisuusriskejä erityisesti myymälöihin ja tätä pitää hallita mm. viranomaisviestinnällä.

Ostokiintiön käytön kannalta on varmistettava, miten toteutusmalli sopii yhteen kaupan toimintojen osalta ja teknisestä näkökulmasta. Kaupan toimijoiden on oltava näin ollen suunnittelussa tiiviisti mukana, jotta toimiva malli saadaan suunniteltua.

Käytännön toteutuksen onnistumiseksi on välttämätöntä harjoitella prosesseja normaaliaikana. Luonteva koordinoiva taho on ministeriötaso, joka koordinoi käytännön suunnittelua viranomaisten, kuntien ja esim. huoltovarmuusverkoston poolitoiminnan kanssa yhteisesti. Tekstissä olisi

täsmennettävä, mitä toimet suunnittelun edistämiseksi ovat. Kriittisiksi luokiteltavat tuotteet tulee tunnistaa etukäteen mahdollisimman laajasti, jotta suunnittelua voidaan tehdä ja yritykset voivat huomioida nämä omassa suunnittelussaan.

Päivittäistavarakaupan kaksi isointa toimijaa on suoraan kilpailulainsäädännön nojalla määräävässä markkina-asemassa. Kilpailulainsäädännön rajoitukset yhteistyölle täytyy ottaa huomioon lisävaltuuksien asettamisessa.

91 §:

Katsomme, että hintasääntelyssä täytyy huomioida tuotantokustannusten lisäksi myös se riski, että liian tiukka sääntely voi johtaa resurssien kohdentumiseen muualle, ja tuotetta näin ei enää tuotettaisi markkinoille.

Hintasääntelyssä on huomioitava toiminnan edellytysten ja kannattavuuden lisäksi myös mahdollinen valikoiman kaventuminen. Olisi tarpeellista täsmentää, miten korvauksiin liittyviä menettelyjä voidaan soveltaa tällaisessa tapauksessa.

Päivittäistavarakaupan kaksi isointa toimijaa on suoraan kilpailulainsäädännön nojalla määräävässä markkina-asemassa. Kilpailulainsäädännön rajoitukset yhteistyölle täytyy ottaa huomioon lisävaltuuksien asettamisessa.

92 §:

Toivomme, että ulkomaankauppa voidaan nähdä myös mahdollisuutena, koska se tarjoaa kansakunnalla arvokasta valuuttaa ja tukee liittolaisten pärjäämistä. Ulkomailla toimivat arvoketjut palvelevat myös Suomen etua. Tämä korostuu erityisesti pitkäkestoisissa kriiseissä, joissa Suomi on erittäin riippuvainen tuontitavaroista monilla sektoreilla. Vientiä ja tuontia tulisi rajoittaa vain erittäin harkitusti ja rajatusti myös silloin, kun kriisi on pitkäaikainen.

93 §:

Ehdotuksen mukaan liikenne- ja viestintävirasto voi määrätä tietyissä tilanteissa työkoneiden ja kaluston sijoittamisesta sekä alusten lastaamisesta tai purkamisesta tarvittavan henkilöstön siirrosta toiseen satamaan.

Pidämme tärkeänä markkinalähtöisyyttä myös valmiustilan oloissa. Hakemuksen tekijänä työkoneiden, kaluston ja henkilöstön siirtoon tulisi olla niitä tarvitseva satamaoperointiyritys. Yrityksen tulisi hakemuksessaan selvittää, miten lisääntyvän henkilöstön, työkoneiden ja kaluston

edellyttämät resurssit järjestetään. Tällaisia selvitettäviä resursseja olisivat esimerkiksi sosiaalityt, it-järjestelmät, koneiden kunnossapito, polttoainehuolto ja lisääntynyt sähkön ja sähkölätauksen tarve. Luovuttavalle yritykselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi ennen viranomaispäätöstä.

14 luku. Sosiaali- ja terveydenhuollon sekä koulutuksen turvaaminen

14 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

95 §:

Säännösehdotuksen perusteluissa ei varsinaisesti huomioida määräyksen kohteena olevan yksikön tavanomaisten potilaiden hoidon järjestelyjä. Tämän ryhmän osalta voisi olla tarpeellista kirjata perustelutekstiin hoidon jatkuvuudesta ja järjestelyistä, jottei heidän saamansa hoito keskeydy tai viivästy tarpeettoman paljon.

Sosiaali- ja terveydenhuolto on varsin työvoimariippuvainen ala. Tämä on osaltaan huomioitu ainakin 31 §:ssä, jonka mukaan elinkeinonharjoittajalle voidaan asettaa vain sellaisia vaatimuksia, jotka ovat kohtuullisesti toteutettavissa. Korostamme tämän arvion tärkeyttä varsinkin vakavammissa poikkeusoloissa, joissa henkilöstön käytettävyyks on vaikeasti ennakoitavissa ja mahdollisesti hyvin heikosti työnantajien ohjattavissa. Varsinkin väestön siirtyessä pois kotiseudultaan on vaikea vaikuttaa käytettävissä olevaan työvoimaan, mistä voi seurata, ettei annettuja velvoitteita voida toteuttaa. Edelleen velvoitteisiin liittyy myös uhkasakon mahdollisuus, jotenka kohtuullisuuden arviointi on erittäin keskeistä ja todennäköisemmin vaatii neuvottelua toimijan kanssa ennemmin kuin määräysten antamista. Ylipäättään yhteistyön merkitys häiriötilanteissa on erittäin suuri.

Säännösehdotuksen 2 kohdan nojalla yksityinen palveluntuottaja voitaisiin velvoittaa tuottamaan palveluita tietyille väestöryhmälle. On hieman epäselvää, missä laajuudessa palveluita tarjottaisiin ja miten tämä suhtautuisi erikoissairaanhoidon palveluiden tarjontaan. Voisiko yksityinen toimija lähettää potilaita hyvinvointialueelle, esimerkiksi diagnostisiin tutkimuksiin, vai missä laajuudessa tästä säädetään tapauskohtaisesti? Näihin toimintatapoihin liittyy on tällä hetkellä vaihtelevia käytänteitä valtakunnallisesti, ja näistä tulisi olla selkeät toimintatavat häiriöiden aikana.

Väestöryhmän palveluiden tuottamiseen liittyy todennäköisesti hoidontarpeen arvioita tavalla, jota tällä hetkellä on tehty hyvinvointialueiden toimiessa ns. portinvartijan roolissa (tähän viitataan myös työvelvollisia koskevassa osassa sivulla 272). Mahdollisten portinvartijatehtävien osalta tulee olla selkeät menettelytavat varsinkin, jos siirretään väestöryhmiä yksityisen palveluntuottajan hoidettavaksi, joka ainakin mahdollisesti sisältäisi myös portinvartijatehtävien siirtymistä.

96 §:

Säännösehdotuksessa viitataan toimintojen tilapäiseen keskeytykseen, hoidon enimmäisajoista luopumiseen, joidenkin toimintojen etusijalle asettamiseen ja normaaliin priorisointiin. Mielestämme hoidon keskeyttämisen rinnalla pitäisi olla hoidon supistaminen. Tällä tarkoitamme

toimintojen tuottamisen vähentämistä ja vapautuneiden resurssien uudelleen ohjaamista korkeamman kysynnän palveluiden tuottamiseen. Mielestämme tämä toimintaperiaate ei sisälly muihin kuvattuihin vaihtoehtoihin. On tärkeä huomata, että siltä osin, kun keskeytetään ns. kevyempien palveluiden tuotantoa, niistä riippuvaiset ihmiset ohjautuvat raskaampien palveluiden piiriin. Tämä mahdollisesti lisää järjestelmän kokonaisresurssien kulutusta eikä vähennä sitä. Tässä tulisi siis olla mahdollisuus käyttää laajaa harkintaa, ja toimintojen supistaminen tulisi kirjata vaihtoehdoksi, jos sen tarve on ilmeinen.

98 §

Pidämme mahdollisuutta poiketa ammattihenkilöiden ammatissa toimimisen edellytyksistä poikkeusoloissa hyvänä asiana, joka lisää joustavuutta työvoiman käytössä. Sosiaali- ja terveydenhuollon osalta on tavanomaista, että opiskelijat työskentelevät alalla jo opintojen aikana, ja nämä henkilöt voisivat muodostaa merkittävän työntekijäryhmän varsinkin poikkeusoloissa. Pidämme tärkeänä, että poikkeusoloista johtuva opintojen viivästyminen ei keskeytä henkilön opinto-oikeutta ja siten oikeutta työskennellä alalla. Tämä opintojen viivästyminen voi johtua myös nimenomaisesti työskentelystä eikä pelkästään opetuksen keskeytymisestä. Tämän asian merkitys korostuu varsinkin 11 § 1 ja 2 kohtien mukaisissa poikkeusoloissa.

101 §:

Katsomme, että varhaiskasvatuksen ja peruskoulun keskeyttäminen voisi johtaa merkittäviin häiriöihin yhteiskunnassa, kun huoltajat jäisivät pois elinkeinoelämän ja viranomastoiminnan kannalta välttämättömästä työstä. Tämän vuoksi palvelun keskeyttäminen tulee nähdä äärimmäisenä keinona.

15 luku. Asumisen järjestäminen

15 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

Asumista koskeva luku on selkeä ja onnistunut. Asuminen järjestetään vuokraamalla asuntoja poikkeusolojen ajaksi. Tositilanteessa moni järjestäisi asumisen itsenäisesti siirtymällä väliaikaisesti mökille taikka sukulaisten tai ystävien luo.

Herää kuitenkin kysymys, mitä tapahtuisi aseellisen hyökkäyksen jälkitilassa. Miten toimittaisiin, jos pitäisikin asuttaa kerralla useamman kaupungin verran asukkaita pysyvästi jonnekin muualle? Pitäisikö asumisen turvaamiseen sisältyä säännökset, joilla voitaisiin turvata mahdollisuus nopeaan evakkojen asuttamiseen niin kuin viimeksi sotien jälkeen? Valmiuslaissa ei säädetä mitään alueidenkäytöstä. Ehtisikö kaavoitus vastata tarpeeseen kyllin nopeasti vai olisiko tarpeen luoda hyökkäyksen jälkitilaa varten mahdollisuus rakentaa nopeasti asuntoja kaupunkien omistamille maa-alueille suoraan sijoittamislupaa hyödyntäen? Olisiko siinä tilanteessa kodin saaminen kotinsa menettäneillä perheillä tärkeämpää kuin kotinsa säilyttäneiden osallistuminen ja vuorovaikutus omaa elinympäristöään koskeviin asioihin?

16 luku. Rahoitusmarkkinoiden ja vakuutusmarkkinoiden turvaaminen

16 luvun (pl. 110 §) säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

Rahoitus- ja vakuutusmarkkinoihin kohdistuu jo normaalioloissa huomattava määrä muun muassa riskienhallintaa ja vakavaraisuutta määrittävää sääntelyä. Eräs keskeisimmistä huomioistamme on tarve yhteensovittaa kansallinen poikkeussääntely EU-lainsäädännön kanssa siten, että yhtiöt eivät joudu pakkotilassa toimimaan vastoin jotain sääntelykokonaisuutta.

Monen alan, mutta myös rahoitusalan erityispiirre on, että poikkeustoimet merkitsevät käytännössä aina tietojärjestelmämuutoksia, asiakaspriorisointeja ja mahdollisesti hintasääntelyyn liittyviä ratkaisuja. Valmistelussa tulisi asettaa selkeät reunaehdot sille, mihin elinkeinonharjoittajia voidaan kohtuudella velvoittaa normaalioloissa, jotta poikkeusolojen toimet voidaan toteuttaa turvallisesti ja oikea-aikaisesti. Pankkisalaisuudesta ja tiedon epäsymmetriasta johtuvat rajoitteet on huomioitava. Lisäksi on syytä harkita perustelutekstissä esiintyvää oletusta (s. 397) siitä, että rahoitusalan järjestelmien tulisi normaalioloissa teknisesti mahdollistaa ennalta määrittelemättömän laajat rajoitusvaihtoehdot poikkeusoloihin varautumisen vuoksi. Tällainen vaatimus ohittaisi mm. luottolaitoslain tietojärjestelmiä normaalioloissa koskevat vaatimukset ja muodostuisi herkästi kohtuuttomaksi velvoitteeksi finanssialan yhtiöille.

111 §:n mukainen (jo voimassa olevaan lakiin sisältyvä) mahdollisuus velvoittaa rahoitusalan toimijoita rahoittamaan valtion toimintaa on erittäin poikkeuksellinen puuttuminen elinkeinovapauteen. Valtuuden reunaehdot tulisi määritellä laissa huomattavasti nykyistä tarkemmin sen sijaan, että niistä säädettäisiin vasta asetuksella.

114 §:ssä maksuliikkeen rajoittaminen edellyttää selkeämpää yhteensovittamista sitovan EU-sääntelyn kanssa. On myönteistä, että asetuksella voitaisiin pidentää määräaikoja maksujen suorittamiseen, mutta suhdetta EU:n maksusääntelyyn tulisi avata perusteluissa. Olisi hyvä myös selkeyttää sitä, että elinkeinonharjoittajien ei tule normaalioloissa rakentaa järjestelmiään kattamaan periaatteessa rajattoman laajaa valikoimaa mahdollisia tulevia poikkeusoloja. Tällaisen valmistautumisen tulisi pohjautua riskiperusteisuudelle siten, että asetetut velvoitteet ovat kohtuullisia. Lisäksi on täsmennettävä, ettei rajoituksilla aiheuteta sellaisia varojen siirron esteitä, jotka johtaisivat sijoitusvarallisuuden menetyksiin ja siten kohtuuttomiin seurannaisvaikutuksiin.

115 §:ssä on perusteltua harmonisoida poikkeamismahdollisuudet kattamaan vakavaraisuuden ohella myös muut taloudellista asemaa, hallintojärjestelmiä ja raportointia koskevat vaatimukset. Varojenjaon rajoittamista koskeva laajennus on ongelmallinen ja perusteeton, mikäli rajoitus kohdistetaan vain finanssialaan tai vain tiettyyn yhteen alaan. Mikäli tällaiselle valtuudelle katsotaan olevan tarve, sen tulee koskea johdonmukaisesti kaikkia yrityksiä.

119 §:ssä vakuutussuhteeseen kohdistuvat muutokset aiheuttaisivat selkeää epäsymmetriaa vakuutuksenantajan ja vakuutuksenottajan oikeuksien välille. Kuuden kuukauden kiinteä enimmäisaika vakuutuksenantajan suorittamien korvausten tai etuuksien lykkäämiselle on joustamaton, eikä huomioi poikkeusolojen vakuutusyhtiölle aiheuttamia taloudellisia vaikeuksia.

Tarkoituksenmukaisempaa olisi säätää määräaikaisesta rajoituksesta ilman ehdotonta ylärajaa. Sotariskiä koskevan rajoitusehdon asema on poikkeusoloissa keskeinen, mutta sotariskiehdon asema suhteessa 119 §:n 1 momentin poikkeusoloissa kiellettyihin ehtoihin jää epäselväksi. Koska sotariskiehdon soveltamisen tai soveltamatta jättämisen poikkeusoloissa on oltava tapauskohtaista, ei etukäteisten edellytysten tarkka määrittely ole tarkoituksenmukaista. Olisi kuitenkin tärkeää, että perusteluissa kuvattaisiin yleisellä tasolla se, että valtioneuvoston päätös tehdään ottaen huomioon sodan aiheuttaminen tuhojen laajuus suhteessa vakuutustoimialan kantokykyyn. Esimerkiksi Ukrainan sodan aikana sotariskiä on suuressa kuvassa voitu soveltaa vakuutusta rajaavana ehtona, ja siitä huolimatta vakuutusmarkkina on siellä supistunut huomattavasti.

121 § on mielestämme erittäin haasteellinen. Säännös on kirjoitettu hyvin laajaksi ja epämääräiseksi. Peruspankkipalveluista säädetään jo nyt luottolaitoslaissa, eikä muille toimijoille (maksulaitokset, sijoituspalveluyritykset, rahastoyhtiöt, vaihtoehtorahastojen hoitajat) ole kansallisessa lainsäädännössä määritelty vastaavia palveluvelvoitteita. On myös vaikea nähdä, millä tavoin esimerkiksi sijoituspalvelut ovat sellaisia yhteiskunnan kannalta välttämättömiä rahoituspalveluja, että sijoituspalveluyhtiö voitaisiin velvoittaa tarjoamaan niitä poikkeusoloissa. Valtuuden soveltamista ei ole myöskään asiallisesti rajattu tiettyihin poikkeusoloihin, kuten muiden rahoitusmarkkinavaltuuksien soveltamisalaa, eikä tätä ratkaisua ole perusteltu millään tavoin. Kansalliset valtuudet eivät käsittääksemme myöskään voi sivuuttaa EU-tasoisia velvoitteita, jotka koskevat muun muassa maksupalveluja, kuluttajansuojaa, AML/CFT-vaatimuksia, pakotteita, tietosuojaa ja pankkisalaisuutta.

Finanssialan varautumisen osalta painotamme, että poikkeusoloihin tulee valmistautua järjestelmällisesti jo normaalioloissa. Rahoitusmarkkinoiden häiriönhallinnan yhteistyöryhmää voisi olla syytä hyödyntää aktiivisesti skenaarioiden, harjoitusten ja vaikutusarvioiden läpiviennissä sekä mahdollisten sivuvaikutusten ennaltaehkäisyssä. Esitämme, että laissa tulisi asettaa velvoite kuulla yhteistyöryhmää ennen rahoitus- tai vakuutusmarkkinoita koskevien valtuuksien käyttöönottoa. Yhteistyöryhmän asiantuntemus tukee viranomaisen ja elinkeinoelämän yhteistä tilannekuvaa ja vähentää ad hoc -sääntelyn tarvetta kriisin puhjetessa. Yhteistyöryhmä voisi olla hyödyllinen toimivaltuuksien sisällöllisen rajaamisen valmistelussa, ja sen mandaatin sisällyttämistä lakitekstiin tulisi pohtia.

Rahoitusmarkkinoita koskevien valtuuksien täsmällisyys, viimesijaisuus, EU-yhteensopivuus ja käytännön toteuttamiskelpoisuus on varmistettava, jotta lainsäädäntö vahvistaa kriisinkestävyttä vaarantamatta rahoitusjärjestelmän vakautta, oikeusvarmuutta ja elinkeinoelämän toimintakykyä.

110 §:n 1 momentin 1 kohtaa (vientikielto) koskevat huomiot:

110 §:n osalta käsitteistöä on selkeytettävä ja varmistettava, että rajoitukset ovat tosiasiallisesti vaikuttavia nykyaikaisessa toimintaympäristössä, jossa myös uudenlaisten maksutapojen ja hajautetun infrastruktuurin merkitys on kasvanut. Lakiin tulisi kirjata selkeä poikkeus sellaisten varojen siirtojen sallimiseksi, joiden rajoittaminen aiheuttaisi markkinainfrastruktuurin kannalta kohtuuttomia seuraamuksia; tällaisia ovat esimerkiksi pääomarahastojen lyhyellä maksuajalla tehtävät sijoitussitoumusten maksut.

110 §:n 1 momentin 2 kohtaa (tuontikielto) koskevat huomiot:

110 §:n osalta käsitteistöä on selkeytettävä ja varmistettava, että rajoitukset ovat tosiasiallisesti vaikuttavia nykyaikaisessa toimintaympäristössä, jossa myös uudenlaisten maksutapojen ja hajautetun infrastruktuurin merkitys on kasvanut. Lakiin tulisi kirjata selkeä poikkeus sellaisten varojen siirtojen sallimiseksi, joiden rajoittaminen aiheuttaisi markki-nainfrastruktuurin kannalta kohtuuttomia seuraamuksia; tällaisia ovat esimerkiksi pääomarahastojen lyhyellä maksuajalla tehtävät sijoitussitoumusten maksut.

110 §:n 1 momentin 3 kohtaa (tiettyjen taloudellisten toimien kielto) koskevat huomiot:

110 §:n osalta käsitteistöä on selkeytettävä ja varmistettava, että rajoitukset ovat tosiasiallisesti vaikuttavia nykyaikaisessa toimintaympäristössä, jossa myös uudenlaisten maksutapojen ja hajautetun infrastruktuurin merkitys on kasvanut. Lakiin tulisi kirjata selkeä poikkeus sellaisten varojen siirtojen sallimiseksi, joiden rajoittaminen aiheuttaisi markki-nainfrastruktuurin kannalta kohtuuttomia seuraamuksia; tällaisia ovat esimerkiksi pääomarahastojen lyhyellä maksuajalla tehtävät sijoitussitoumusten maksut.

110 §:n 1 momentin 4 kohtaa (kotiuttamisvelvollisuus) koskevat huomiot:

110 §:n osalta käsitteistöä on selkeytettävä ja varmistettava, että rajoitukset ovat tosiasiallisesti vaikuttavia nykyaikaisessa toimintaympäristössä, jossa myös uudenlaisten maksutapojen ja hajautetun infrastruktuurin merkitys on kasvanut. Lakiin tulisi kirjata selkeä poikkeus sellaisten varojen siirtojen sallimiseksi, joiden rajoittaminen aiheuttaisi markki-nainfrastruktuurin kannalta kohtuuttomia seuraamuksia; tällaisia ovat esimerkiksi pääomarahastojen lyhyellä maksuajalla tehtävät sijoitussitoumusten maksut.

110 §:n 2-5 momenttia koskevat huomiot:

110 §:n osalta käsitteistöä on selkeytettävä ja varmistettava, että rajoitukset ovat tosiasiallisesti vaikuttavia nykyaikaisessa toimintaympäristössä, jossa myös uudenlaisten maksutapojen ja hajautetun infrastruktuurin merkitys on kasvanut. Lakiin tulisi kirjata selkeä poikkeus sellaisten varojen siirtojen sallimiseksi, joiden rajoittaminen aiheuttaisi markki-nainfrastruktuurin kannalta kohtuuttomia seuraamuksia; tällaisia ovat esimerkiksi pääomarahastojen lyhyellä maksuajalla tehtävät sijoitussitoumusten maksut.

17 luku. Energia-, vesi- ja jätehuollon turvaaminen

17 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

Energia-alan toimintavarmuus on kriittistä poikkeusoloissa. Valmiuslain uudistuksessa on varmistettava, että energia-alan yrityksillä on riittävät toimivaltuudet, toimintaedellytykset ja toimintamahdollisuudet turvata energian tuotanto, siirto ja jakelu poikkeusoloissa ja myös sotatilanteessa. Energian, ja erityisesti sähköenergian, saatavuuden merkitys yhteiskunnan kaiken toiminnan, ja myös kriittisten yritysten toiminnan jatkamisen kannalta korostuu jatkuvasti. Siksi on välttämätöntä, että energia-alan toiminnot tunnistetaan laissa selkeästi priorisoiduiksi, ja että energian tuotanto, varastointi, siirto ja jakelu asetetaan etusijalle hyödykesäännöstelyssä, luvituksessa ja muussa kriittisen infrastruktuurin sääntelyssä. Lisäksi henkilöstön työskentelyedellytykset tulee turvata poikkeusoloissa ulottamalla työoikeudelliset poikkeusmahdollisuudet myös energia-alan tehtäviin esimerkiksi henkilöstösuojaus- ja henkilöstöressurssistrategian muodossa.

Energiajärjestelmä on merkittävässä muutoksessa. Erityisesti sähkön tuotannon, käytön, varastoinnin ja sähköverkkojen rakenteen murros haastaa jo nyt järjestelmän hallintaa normaaliolojen häiriöissä, mikä korostuu entisestään poikkeusoloissa. Tämän vuoksi valmiuslain energia-alaan liittyvien pykälien tulisi olla mahdollisimman yleisluonteisia ja ohjata tarkempien vaatimusten ja velvoitteiden määrittelyyn alakohtaisessa normaaliaikojen lainsäädännössä ja ennakkosääntelyssä. Liiallinen yksityiskohtaisuus tässä vaiheessa saattaisi johtaa ratkaisuihin, jotka eivät tuota vastaavaa hyötyä suhteessa niiden kustannuksiin tai toteutusvaatimuksiin, kuten uusiin tietojärjestelmiin. Lisäksi on varmistettava riittävä siirtymäaika, jonka realistinen arviointi on mahdollista vasta täsmennetyn sääntelyn valmistuttua.

Poikkeusoloissa energia-alan yritysten toiminta edellyttää sekä riittäviä varautumismahdollisuuksia että keinoja hallita poikkeusoloihin liittyviä taloudellisia riskejä. Valmiuslain luonnoksessa esitetyt energia-alan yritysten velvoitteet vaativat merkittäviä investointeja ja uudenlaista kyvykkyyksien ylläpitoa, joten lain tulee samalla luoda selkeät taloudelliset edellytykset näiden panostusten toteuttamiseen siirtymäaikojen puitteissa. Liiallisesti yksityiskohtiin menevää sääntelyä tulee välttää, jotta vastuista ei aiheudu energia-alan yrityksille kohtuuttomia taloudellisia seurauksia tai vahingonkorvausriskkejä.

Energiajärjestelmän toimivuus edellyttää riittäviä kyvykkyyksiä sekä tietojärjestelmien että fyysisen infrastruktuurin suojaamiseen ja niiden nopeaan korjaamiseen. Valmiuslaki tuo energia-alalle uusia velvoitteita, mutta ei käsittele kriittisten kohteiden fyysisen suojauksen tai kyberturvallisuuden järjestämistä, jotka ovat yhtä tärkeitä energiajärjestelmän toimintavarmuuden kannalta. Siksi on tärkeää luoda velvoittavaa ennakkosääntelyä esimerkiksi CER- ja NIS2-direktiivien kansallisen toimeenpanon kautta, jotta kriittisen infrastruktuurin jatkuvuus, suojaaminen ja palautumiskyky voidaan varmistaa myös poikkeusoloissa. Lisäksi tulee harkita puolustustilalain uudistamista, erityisesti johtamisvastuiden selkeyttämiseksi kaikissa olosuhteissa.

124–125 §:

Katsomme, että säännösten tarkoittamien lisävaltuuksien käyttöönotto edellyttää merkittävää tietämystä markkinoiden dynamiikasta, arvoketjuista ja ostolupaprosessin onnistumisesta.

Ostolupakäytäntöjen suunnittelu ja harjoittelu nykyisen valmiuslain aikana on osoittautunut erittäin vaikeaksi eikä niiden onnistumista ole voitu osoittaa. Mikäli säännös halutaan säilyttää, viranomaiset tulisi velvoittaa tekemään tarvittavat varautumissuunnitelmat, seuraamaan niiden edistymistä ja harjoittelemaan niiden toteutusta yhdessä elinkeinoelämän kanssa, jotta niiden toimivuudesta voidaan riittävällä tasolla varmistua. Säännöksen käyttöönoton seuraukset ovat sitä hallitsemattomampia, mitä suurempana yllätyksenä ne markkinatoimijoille tulevat ja mitä suuremmalla kiireellä ne mahdollisen kriisin hetkellä valmistellaan ja toimeenpannaan. Ostolupaprosessin tulee myös olla riittävän tasapuolinen niin, että sekä elinkeinoelämän toimivuuden että välttämättömän viranomaistoiminnan tarpeet tulevat huomioiduksi. Ostoluvan

sisällön tulisi olla riittävän joustava ja yleisellä tasolla kuvattu; se voitaisiin esimerkiksi myöntää ”elinkeinonharjoittajalle, joka valmistaa ihmisille tarkoitettua ruokaa kotimarkkinalle”, jolloin markkinalla säilyisi tarvittava jousto ja selkeys.

Vaihtoehtoisesti ostolupia voitaisiin keskittää, esimerkiksi ennalta määritellyille kriittisille toimijoille, jolloin resursseja voitaisiin kohdentaa. Erityisesti tilanteissa, joissa usean resurssin saatavuus on rajoittunut, ja niitä säännellään, on tarkoituksenmukaista huolehtia siitä, että resursseja osataan koordinoitusti kohdentaa samoille, keskeisiksi ja kriittisiksi todetuille toimijoille.

Säännöstelyn pohjana tulee joka tapauksessa olla toimintojen ja toimialojen priorisointiin liittyvä laaja suunnittelu. Tämä vaatii monialaisen yhteistyön ja kattavat säännöllisesti ylläpidetyt tiedot yritysten tuottamista kriittisistä palveluista.

Priorisointimenettely ja polttoaineen allokointi on aiemmin jäänyt epäselväksi yritysten näkökulmasta. Käytännön toteutuksen onnistumiseksi on prosesseja harjoitettava normaaliaikana. Luonteva koordinoiva taho on Huoltovarmuuskeskus, jonka tulee koordinoida käytännön suunnittelua viranomaisten ja esim. huoltovarmuusverkoston pooliyritysten kanssa yhteisesti.

On huomioitava myös, että yrityksen kannalta kriittiseksi muodostuu polttoaineen lisäksi samaan aikaan myös esimerkiksi kaluston saatavuus jakelun toteuttamiseksi. Yrityksen kannalta ideaalinen tilanne olisi se, että eri lupia, joita tarvitaan jakelun toteuttamiseksi ei tarvitsisi hakea eri paikasta, vaan ns. ”yhden luukun kautta”.

Nestemäisten polttoaineiden saatavuutta ja käytettävyyttä energiayhtiölle voidaan lisätä sillä, että yhtiöiden olisi poikkeusoloissa sallittua käyttää työkoneissa ja ajoneuvoissa omassa hallinnassaan olevaa polttoaineena energiantuotantolaitoksilla käytettävää polttoöljyä. Pidämme tärkeänä tämän mahdollisuuden lisäämistä valmiuslakiin.

126 §:

Pykälään tai pykälän perusteluihin tulee selvyiden vuoksi lisätä, että työ- ja elinkeinoministeriön asettamat ehdot voivat koskea myös tasesähköä ja tasevastaaville asetettavia vaatimuksia.

127 §:

Mietinnössä puhutaan toimitusten keskeytyksestä muuntopiiritasolla. Yksittäinen muuntopiirin poimiminen keskijännitejohtolähdöltä on haastavaa ja tällainen tekninen yksityiskohta tulisi poistaa perusteluista, jotta perustelut toimivat tarkoituksenmukaisesti myös pidemmällä aikavälillä. Myös tekniikka kehittyy. Tämä on esimerkki lakiehdotuksen turhan yksityiskohtaisesta säätelystä ja

ehdotamme, ettei lakiehdotuksessa mainita resoluutiota, mutta todetaan, ettei toimitusten keskeytys voi olla asiakaskohtaista.

128 §:

Kulutuskiintiön määrittely ja tarvittava tiedonvaihto tulee määritellä lakitasolla vähemmän yksityiskohtaisesti. Pykälässä on tarpeen säätää mahdollisuus kulutuskiintiön asettamiseen kulloisenkin tilanteen edellyttämällä tasolla, ja yksityiskohtaisempi sääntely tulee toteuttaa erikseen. Tiettyjen käyttäjäryhmien vapautus kiintiöstä tulee kuvata selkeämmin. Säännöskohtaisista perusteluista voi tulkita, että päätöksellä vapautetaan tietyt viranomaiset tai yhteisöt kiintiöstä. Tämä ei käy itse säännöstekstistä täysin selväksi.

Käyttäjäryhmien kiintiöiden määrittely tulee tehdä ennakollisesti eikä kiintiöitä poikkeustilanteissa, kuten muuttojen yhteydessä, ole mahdollista määritellä asiakaskohtaisesti jokaiselle erikseen, vaan kiintiöiden tulee perustua ennakoon määritelyihin tyyppiratkaisuihin.

Julkisen hallintotehtävän työnantajavelvoitteet on syytä kuvata tarkemmin jo normaaliolojen aikana asianmukaisen varautumisen mahdollistamiseksi yrityksille. Jotta yritykset ja niiden työntekijät voisivat poikkeusoloissa täyttää 17 luvun mukaiset velvoitteensa, tulee yrityksillä ja niiden työntekijöillä olla myös pakottavan työainsäädännön ja työehtoso-pimusten estämättä mahdollisuus velvoitteiden toteuttamiseen, mikä voi monessa tapauksessa edellyttää oikeutta turvautua 7 luvun mukaisiin poikkeuksiin. Velvollisuuksien ja toisaalta oikeuksien ja mahdollisuuksien velvoitteiden toteuttamiseen tulee siis olla yritysten ja niiden työntekijöiden näkökulmasta tasapainossa.

129 §:

Pykälässä on välttämätöntä todeta, että sähköön siirto- tai jakeluverkkoyhtiö ei ole vastuussa keskeytyksen aiheuttamasta suorasta tai välillisestä vahingosta. Verkkoyhtiöllä tulee olla myös mahdollisuus saada korvauksia sellaisten kohteiden osalta, joissa sähkötoimituksen keskeytys on tehtävä itse kohteessa etäohjauksen sijaan. Julkisen hallintotehtävän työnantajavelvoitteet on syytä kuvata tarkemmin jo normaaliolojen aikana.

132 §:

Säännöksen perusteluissa todetaan, että "Velvoite tulisi aina suhteuttaa toimijan tosiasiallisesti käytössä olevaan kapasiteettiin." Jätehuolto eli jätteen keräys, kuljetus ja käsittely tapahtuvat normaalioloissa kilpailuilla markkinoilla ja viranomaisten toiminnalle myöntämin luvuin. Nämä luvat ja niiden noudattamisen valvonta koskevat sekä henkilöstöä ja kalustoa että kerättävien, kuljetettavien, käsiteltävien ja varastoitavien materiaalien laatua, määrää ja varastointiaikaa. Normaaliolot eivät mahdollista jäteyrityksille sellaisen kapasiteetin rakentamista, jota tarvitaan vain poikkeusoloissa. Asiakkaat eivät ole valmiita sellaisesta maksamaan. Sen vuoksi esitämme, että

edellä kerrottu periaate nostetaan säännöstekstiin seuraavasti: "Lupa- ja valvontavirasto voi elinympäristön vakavien terveyshaittojen torjumiseksi 11 §:n 1 momentin 1, 3 ja 4 kohdan mukaisissa poikkeusoloissa velvoittaa päätöksellään jätteen ammattimaisen käsittelijän, kuljettajan tai kunnan jätehuollon palvelutehtävistä vastaavan toimijan suorittamaan sen normaaliolojen toimintaan saamien pätevyyksien ja oikeuksien sekä poikkeusoloissa käytettävissä olevien voimavarojen sallimissa rajoissa ihmisten terveydelle aiheutuvan vakavan vaaran tai haitan estämiseksi välttämättömiä jätteen käsittelyä ja kuljettamista koskevia tehtäviä."

Monissa muissakin säännöksissä on vastaavaa haastetta. On rajallista, kuinka paljon eri toimialojen yritykset voivat panostaa sellaisten kyvykkyyksien rakentamiseen normaalioloissa, joita kyvykkyyksiä tarvittaisiin vain poikkeusoloissa ja joista asiakkaat eivät normaalioloissa ole valmiita maksamaan. On tärkeää, että tämä voidaan huomioida poikkeusoloissa edellytettäessä yrityksiltä toimia.

18 luku. Välttämättömien viestintä- ja postipalveluiden turvaaminen

18 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

134 §:

Ehdotetun pykälän 2 momentin mukaan valtioneuvoston asetuksella säädetään tarkemmin siitä, mitä viestintäpalveluita tai viestintää voidaan pitää 1 momentissa tarkoitetulla tavalla yhteiskunnan toimivuuden kannalta välttämättöminä.

Ehdotetun pykälän perusteluissa tulisi todeta, että media-alan edustajia tulisi kuulla valmisteltaessa valtioneuvoston asetusta ja ennen sen antamista. Media-ala, ja erityisesti riippumattomien tiedotusvälineiden toiminta, on yhteiskunnan ja sen toiminnan kannalta kriittinen ala myös poikkeusoloissa. Viittaamme myös mietinnön sivuun 240 (26 § 2 mom. perustelut), jolla todetaan, että viranomaisviestinnässä tulee tunnistaa myös tiedotusvälineiden merkitys ja rooli osana väestön tiedonsaannin turvaamista. Sama tulisi todeta myös 134 §:n yksityiskohtaisissa perusteluissa.

Myös mm. energiayhtiöt viankorjausresursseineen sekä muut erityisen kriittisten toimialojen yritykset on lisättävä viranomaisten lisäksi listaan.

137 §:

Pykälässä tai sen perusteluissa tulisi mahdollistaa myös painettujen sanomalehtien jakelu. On mahdollista, että poikkeusoloissa sähköinen viestintä ja sitä kautta verkkolehtien saatavuus rajoittuu ja joudutaan palaamaan tiedonvälitykseen painettujen lehtien, kuten sanomalehtien, muodossa.

Viitaten 26 § 2 mom. yksityiskohtaisiin perusteluihin (Viranomaisviestinnässä tulee tunnistaa myös tiedotusvälineiden merkitys ja rooli osana väestön tiedonsaannin turvaamista.) tulisi valmiuslakimietinnön jatkovalmistelussa varmistaa, että sanomalehtien jakelupalvelut olisivat käytössä myös poikkeusoloissa tarvittaessa.

19 luku. Ruoantuotannon turvaaminen

19 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

138 §:

Tuotannon ohjaamisessa on otettava huomioon vaikutukset koko elintarvikeketjuun, esimerkiksi vaikutukset kykyyn jakaa tuotteita kansalaisille. Suunnittelun pohjana tulee olla toimintojen ja toimialojen priorisointiin liittyvä laaja yhteistyö.

Katsomme säännösehdotuksen 2) - ja 3)-kohtien osalta, että muilta osin toiminnan tulisi säilyä markkinaehtoisena, jolloin osapuolet voisivat sopia esimerkiksi hinnoista ja toimitusehdoista keskenään.

Pidämme kannatettavana, että valmiuden ohjaamisessa ei lähdetä viranomaisvetoisesta tuotannon ohjaamisesta, jossa puututaan valmistettaviin tuotteisiin, vaan pyritään mieluummin ylläpitämään ja nostamaan tuotannon kapasiteettia ja ohjaamaan raaka-aineita niihin laitoksiin, jotka sitä voivat ottaa vastaan. Esimerkiksi Huoltovarmuusorganisaatiossa on pidemmälle vietyä yrityslähtöistä tuotannon suunnittelua, jota ei pidä hankaloittaa muulla, tuotekohtaisella ohjauksella.

20 luku. Välttämättömän rakentamisen turvaaminen

20 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

Välttämättömän rakentamisen turvaamista koskevia pykäläiä harjoiteltiin Rakennuspoolin valmiusharjoituksissa vuonna 2024. Luku näyttäisi noudattavan viimeisiä koeponnistettuja pykäläiä. Näin ollen on tiedossa, että tämän luvun säännösehdotukset toimisivat oikeasti käytännössä eikä pykäläiä ole siksi syytä lähteä suuremmin muuttamaan.

141 §:

Pykälässä mainitaan, että kunnan rakennustarkastaja voi peruuttaa myöntämänsä aloitus- ja jatkamisluvan, jos välttämättömä rakentamista ei voida muutoin turvata. On hyvä, että tämä mainitaan säännöksessä erikseen. Poikkeusoloissa voi tulla eteen tilanne, jossa aloitus- ja jatkamislupien myöntämisen jälkeen joudutaan tilanteeseen, jossa priorisointi joudutaankin tekemään uudelleen, sillä vähäiset resurssit joudutaan allokoimaan uudelleen vielä johonkin

tärkeämpään. Rakentamislain mukaisen rakennuskohteen rakentamisen rakennustarkastaja voisi tuki keskeyttää rakentamislain 146 §:n nojalla, kuten normaalioloissakin, mutta rakentamislain normaaliolojen sääntely ei koske infrarakentamista. Siksi on todella hyvä, että luvan peruuttamisesta säädettäisiin valmiuslain 141 §:ssä. Tätä voisi ehkä avata perusteluissa.

Pykälän 5 momentin lopussa säädetään velvollisuudesta määritellä alueellisesti ja valtakunnallisesti merkittävät hankkeet valtioneuvoston asetuksella. On hyvä, että säännös on velvoittava ja asetus on annettava. Näin vältetään tulkintaepäselvyydet siitä, minkä tahon on tehtävä priorisointi. Asetuksen antamista varten perusteluissa on jo hyvä listaus siitä, mitkä hankkeet olisivat alueellisesti ja mitkä valtakunnallisesti merkittäviä. Tämä asetus olisi syytä valmistella valmiiksi, jotta se olisi annettavissa viipymättä valmiuslain käyttöönnoton jälkeen.

142 §:

Säännösehdotuksen 3 momentin mukaan kunnan rakennustarkastaja voi velvoittaa ilman aloitus- tai jatkamislupaa jääneen elinkeinonharjoittajan luovuttamaan säännöstelyn alaisia rakennustuotteita 141 §:n 3 momentissa tarkoitettuun välttämättömään rakentamiseen. Joku voi 142 §:n lukemalla päästä käsitykseen, että luovutus voisi olla vastikkeeton. Näin ei tietenkään voi olla, vaan luovutus tapahtuisi aina korvausta vastaan. Siksi asia olisi hyvä lisätä itse pykälään, vaikka se käykin ilmi perusteluista.

Rakennustuotteiden ilmoitusvelvollisuus koskisi 144 §:n mukaan elinkeinon harjoittajien lisäksi myös luonnollisia henkilöitä. Poikkeusoloissa olisi mahdollista ja jopa todennäköistä, että pientaloja jäisi ilman jatkamislupaa. Osa luonnollisista henkilöistä rakentaa itse omat pientalonsa eikä tilaa niitä elinkeinonharjoittajalta. Myös tällaiselle pientalotyömaalle saattaisi jäädä rakennustuotteita, jotka myös olisi voitava hyödyntää säännöstelyn alkaessa. Asian voisi muotoilla pykälään esimerkiksi seuraavasti:

”Kunnan rakennustarkastaja voi velvoittaa ilman aloitus- tai jatkamislupaa jääneen elinkeinonharjoittajan tai luonnollisen henkilön luovuttamaan korvausta vastaan säännöstelyn alaisia rakennustuotteita 141 §:n 3 momentissa tarkoitettuun välttämättömään rakentamiseen. Tässä tarkoituksessa kunnan rakennustarkastaja voi velvoittaa elinkeinonharjoittajan tai luonnollisen henkilön myös purkamaan keskeneräiseltä työmaaltaan edellä tarkoitettuja tuotteita, jos se on välttämätöntä säännöstelyn tavoitteiden toteuttamiseksi.”

Pykälän 142 §:n perusteluissa ei mainita, miten ostotapahtuma rekisteröitäisiin. Asiaa voisi pohtia valmiiksi. Mahdollisia vaihtoehtoja voisivat olla esimerkiksi hyödyntää järjestelmää, jota posti käyttää lähetyksiä luovuttaessaan tai jokin muu tapa rekisteröidä ostotapahtuma lupatunnusta käyttäen sen jälkeen, kun henkilön henkilöllisyys olisi tarkistettu. Ostolupa voisi olla esimerkiksi mobiilisovellus tai jos huolena on sähköisten järjestelmien toimimattomuus, tuloste sähköisestä järjestelmästä.

III osaa koskevat yleiset kysymykset

Toimivaltuusosan rakennetta ja toimivaltuuksien sääntelytapaa koskevat yleiset huomiot:

Ei lausuttavaa.

Mahdolliset muut koko toimivaltuusosaa koskevat huomiot:

Ei lausuttavaa.

21 luku. Lisätoimivaltuuksien täytäntöönpanoa koskevat yleiset säännökset

21 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

145 §:

Painotamme ehdotuksessa todettua siitä, että uhkasakkoa asetettaessa ja maksuun määrättäessä tulee huomioida, että velvoitetulla tulee toisaalta olla tosiasiallinen mahdollisuus täyttää velvoitteensa. Ellei sillä ole siihen tosiasiallista mahdollisuutta, ei uhkasakkoa tule määrätä, eikä panna maksuun.

146 §:

Kriittisten kohteiden haltijoille tulee määritellä mekanismi, jossa voidaan selvittää, voisivatko ne saada viranomaisten tukea kohteen suojaamiseen sotilaallisen uhan tai hyökkäyksen tilanteessa. Yksityinen toimija ei itse suoraan voi pyytää virka-apua, koska se on määritelty viranomaisen oikeudeksi ja pyyntö kohdistuu toiseen viranomaiseen.

147 §:

Mietinnön jatkovalmistelussa ennen hallituksen esitystä 147 §:ään tulisi lisätä kirjaus siitä, että valvovalla viranomaisella ei kuitenkaan ole oikeutta saada sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä annetun lain (460/2003) 16 §:ssä tarkoitetun lähdesuojan piiriin kuuluvia tietoja. Kun säädetään lailla toimenpiteistä ja rajoituksista tulee varmistua siitä, että sananvapauden perusoikeussuojaan kuuluva lähdesuoja varmistetaan lain tasolla.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on vahvistanut lähdesuojan osaksi ihmisoikeussopimuksen turvaamaa ilmaisuvapautta. Toimituksellinen lähdesuoja perustuu Suomessa perustuslain 12.1 §:n sananvapaussuojaan ja turvaa etenkin jokaisen oikeutta ottaa vastaan tietoa sekä tiedotusvälineiden riippumattomuutta ja toimintavapautta. Toimituksellinen lähdesuoja on voimassa myös poikkeusloissa. Lähdesuojan mahdollisen rajoittamisen tulee aina olla Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden mukaista. Kiinnitämme oikeusministeriön huomiota siihen, että eduskunta on kiinnittänyt aktiivisesti huomiota lähdesuojan turvaamiseen tuoreissa lakihankkeissa. Perustuslakivaliokunta, lakivaliokunta ja talousvaliokunta ovat vahvistaneet lähdesuojaa eri tilanteissa. Viittaamme erityisesti perustuslakivaliokunnan lausuntoon PeVL 30/2025 vp., lakivaliokunnan mietintöön LaVM 12/2025 vp. ja talousvaliokunnan mietintöön TaVM22/2025 vp.

Toteamme, että myös yksityisten toimijoiden liike- ja ammattisalaisuuksia tulee suojata poikkeusolojenkin aikana. Valvovien viranomaisten on huomioitava tähän liittyvät tarpeet toiminnassaan. Tämä tarkoittaa harkintaa siitä, mitä tietoja ylipäättään tarvitaan, ja toisaalta sitä, miten tietoa käytetään, jaetaan, säilytetään ja hävitetään turvallisesti.

22 luku. Lisätoimivaltuuksien täytäntöönpanoa koskevat erityiset säännökset

22 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

Ei lausuttavaa.

23 luku. Korvaukset

23 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

154–155 §:

Pidämme kohtuuttomana, että haltuun otetun omaisuuden aiheuttamia tulonmenetyksiä ei korvattaisi. Kyseessä voisivat usein olla keskeiset, elinkeinotoimintaan tarvittavat laitteet tai välineet, ja niiden poisottaminen ymmärrettävästi usein tarkoittaisi jopa koko elinkeinotoiminnan päättymistä tai ainakin sen merkittävää häiriintymistä. Myös näistä vaikutuksista tulisi maksaa kohtuullinen korvaus.

156 §:

Mielestämme viittaus vain lain 57, 58 ja 61 §:ien tilanteisiin elinkeinotoiminnan estymisestä aiheutuvien vahinkojen korvaamiseksi on liian kapea ja riittämätön. Myös muut ehdotetut tilanteet voivat johtaa samankaltaiseen tilanteeseen, jossa elinkeinotoiminnan jatkaminen estyy. Myös ne tulisi korvata.

157 §:

Säännösehdotuksessa esitetään, että "Elinkeinonharjoittajalla, joka velvoitetaan tämän lain 59, 70, 79 tai 81 §:n nojalla suorittamaan viranomaisen yksilöimä palvelu, on oikeus saada valtion varoista korvaus palvelun suorittamisesta aiheutuneista kohtuullisista kustannuksista. Mietinnön mukaan "valtion korvausvastuu koskisi lisäksi sellaisia toimi-valtuuksia, joiden osalta taloudellisten menetysten korvaamisella samalla turvataan itse toimivaltuuden tehokasta täytäntöönpanoa ja näin poikkeusolojen tehokasta hallintaa. Käytännössä tällaisia ovat palvelun suorittamisvelvollisuutta merkitsevät toimivaltuudet, joiden osalta korvauksella osaltaan varmistetaan, että velvoitettu yritys myös tosiasiallisesti pystyy suorittamaan siltä edellytetyn ja poikkeusolojen hallinnan kannalta välttämättömän palvelun." Esitetty valtion korvausvastuu on aivan liian kapea. Yllä kerrotulla perusteella tulisi päätyä korvaamaan kohtuullisia kustannuksia myös monelle muulle toimijalle kuin mainituissa neljässä säännöksessä tarkoitetuille.

Valmiuslain mukaisten toimenpiteiden osalta on säädetty korvauksista esimerkiksi 157 §:ssä lääkintäpalveluiden osalta, jotka perustuvat 59 §:ään. 14 luvun osalta korvauksista ei ole erikseen säädetty. Taloudelliset toimintaedellytykset ovat keskeinen osa yritysten ja myös järjestöjen toimintaedellytyksiä, ja siksi pidämme tärkeänä, että tämä näkökulma huomioidaan riittävässä laajuudessa poikkeusolojen aikana. Sosiaali- ja terveydenhuollolle on ominaista työvoimakulujen merkittävä osa kokonaiskustannuksista, joten korvausten saaminen luvun 14 mukaisesti tehdyistä toimenpiteistä suhteellisen nopeasti on tärkeää. Muuten muodostuu riski toimijoiden ajautumisesta maksuvaikeuksiin, joka johtaa myös palkanmaksun vaarantumiseen. Ymmärrämme olosuhteiden mahdollisesti olevan hyvinkin vaikeita, mutta maksuvaikeuksien syntyminen palveluntuottajien keskuudessa pahentaisi tilannetta entisestään, ja johtaisi pahimmillaan joidenkin toimijoiden toiminnan keskeytymiseen. On myös tärkeä huomata, että toimijat ovat eri kokoisia ja erilaisissa tilanteissa normaalistikin, ja toimijoiden maksuvalmius vaihtelee.

Lisäksi hyvinvointialueille maksetaan rahoitus valtion varoista. Tämä oletettavasti jatkuisi myös poikkeusolojen aikana, jolloin hyvinvointialueiden osalta korvauskäytäntö olisi automaattinen, mutta vastaavaa menettelyä ei olisi yksityisten palveluntuottajien osalta olemassa. Normaalitilanteessa yksityiset palveluntuottajat saavat alihankintana hyvinvointialueille tuotetusta palvelusta korvauksen tehtyjen sopimusten mukaisesti, mutta tämä ei välttämättä toteutuisi alettaessa tuottamaan uusia palveluita esimerkiksi uudelle väestöryhmälle.

Mielestämme oikeanlainen korvauslinja on esitetty 161 §:ssä, jonka mukaan maksetaan ”täysi korvaus toimenpiteen vuoksi aiheutuvista taloudellisista menetyksistä”. Mietinnössä (s. 545) tämä on kuitenkin tarpeettomasti rajattu vain tiettyihin lunastustilanteisiin. Tosiasiallisesti myös saamaansa palveluvelvoitetta täyttävä yritys menettää sen vuoksi kokonaan mahdollisuuden käyttää omaisuuttaan normaalilla käyttötavalla siksi ajaksi, jonka palveluvelvoitteen täyttö vie. Yritys menettää normaalia tuotantoaika, jonka se joutuu korvaamaan poikkeusjärjestelyillä eli suorittamaan poikkeustoimin ne palvelut, jotka se olisi normaalilla käyttötavalla suorittanut. Poikkeustoimet aiheuttavat lisäkustannuksia esimerkiksi vakinaisen henkilöstön ylittöiden tai poikkeusjärjestelyn vaatiman lisätyövoiman vuoksi.

Yllä kerrotulla perusteella tulisi päätyä maksamaan täysi korvaus toimenpiteen vuoksi aiheutuvista taloudellisista menetyksistä kaikille palveluun velvoitetuille. Luvussa ei esitetä korvauksen saantioikeutta esimerkiksi energia-alalle, vaikka laissa ehdotetut toimet, erityisesti hintasääntely yhdistettynä energiantuotannon ohjaukseen, voivat ilmiselvästi aiheuttaa tilanteita, joissa yritysten taloudelliset toimintaedellytykset poistuvat ja konkurssin riski on ilmeinen.

Onkin välttämätöntä, että jatkovalmistelussa 23 luku kokonaisuutena käydään läpi ja lakiin sisällytetään säännökset korvausten saantimahdollisuudesta, mikäli tämän lain mukaisten velvollisuuksien toteuttaminen aiheuttaa yrityksille kohtuuttomia kustannuksia, toiminnan estymistä tai muita kohtuuttomiksi katsottavia tilanteita. Sääntelyn kohteena olevat kriittiset yritykset ovat monilta osin toimialasta riippumatta samassa asemassa.

24 luku ja rikoslain muuttamista koskeva lakiehdotus. Rangaistussäännökset

Valmiuslain 24 luvun ja rikoslain muuttamista koskevan lakiehdotuksen (2. lakiehdotus) säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

Ei lausuttavaa.

25 luku. Muutoksenhaku

25 luvun säännöksiä ja säännöskohtaisia perusteluja koskevat huomiot:

Annettuja asetuksia ja niiden nojalla annettuja määräyksiä on noudatettava muutoksenhausta huolimatta. Tulisi selvytyden vuoksi todeta, että jos toimija, esimerkiksi energia-alan verkonhaltija noudattaa päätöstä tai määräystä, joka myöhemmin todetaan virheelliseksi, ei verkonhaltijalle voi tulla vastuuta aiemman päätöksen tai määräyksen noudattamisen mahdollisista negatiivisista vaikutuksista.

HE-luonnoksen yleisperustelut

Vaikutusten arviointia koskevat huomiot:

Ei lausuttavaa.

Säätämisyjärjestysperusteluja koskevat huomiot:

Ei lausuttavaa.

Muut HE-luonnoksen perusteluja koskevat huomiot:

Ei lausuttavaa.

Työryhmän mietintö

Uudistuksen tarpeellisuutta ja sen keskeisiä ratkaisuja koskevat yleiset kannanotot:

-

Muut työryhmän mietintöä koskevat yleiset huomiot:

Siirtymäsäännösten osalta toteamme, että useat tässä lakiehdotuksessa mm. energia-alan ja muiden alojen yrityksille asetettavat velvoitteet, joista osaan kohdistuu myös rikosoikeudellinen virkavastuu, edellyttävät tietojärjestelmiin tehtäviä muutoksia. Tällaisia ovat esimerkiksi energia-alan osalta mm. sähkön kulutuskiintiön määrittely ja viestintä sekä kiintiön ylittämisestä seuraavat jakelukeskeytykset energia-alan yhtiöiden osalta. Onkin välttämätöntä sallia näille velvoitteille riittävä siirtymäaika, jotta yrityksiä ei aseteta tilanteeseen, jossa asetettujen velvoitteiden toteuttaminen on tosiasiallisesti mahdotonta. Siirtymäajan tulee olla linjassa ensisijaisesti alakohtaisessa sääntelyssä tai ennakkoasetuksissa määritettyjen tarkempia vaatimusten, vastuiden ja velvollisuuksien kanssa.

Viittaamme lisäksi edellä erityisesti III osan lisätoimivaltuuksista lausutun lisäksi kaikkien jäsenliittojemme ao. luvuista lausumaan. EK:n jäseninä olevat toimialaliitot ovat kukin omien toimialojensa asiantuntijoita, joiden näkemykset tulisi jatkovalmistelussa tarkkaan huomioida.

Kunnioittavasti

Elinkeinoelämän keskusliitto EK

Yrityslainsäädäntö

Markku Rajamäki

johtava asiantuntija

Rajamäki Markku

Elinkeinoelämän keskusliitto EK - Yrityslainsäädäntö